

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА
ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
НАПрН УКРАЇНИ**

Республіканська науково-практична конференція

**«СУЧАСНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ
ЕКОЛОГО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН»**

25-26 листопада 2010 року

Харків-2010

Міністерство освіти і науки України

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого
самоврядування
НАПрН України

Республіканська науково-практична конференція

**«Сучасні екологічні проблеми та методика
викладання еколого-правових дисциплін»**

25-26 листопада 2010 року

Харків-2010

Республіканська науково-практична конференція «Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін»(25-26 листопада 2010 року) / За заг.ред. А.П. Гетьмана. – Харків: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого.2010.-256 с.

Адреса редакційної колегії:
НЮАУ ім. Ярослава Мудрого,
вул. Пушкінська, 77,
Харків,
61024,
Україна

Тези друкуються мовою оригіналу
і відображають позицію авторів

З М І С Т

Пленарне засідання

АНДРЕЙЦЕВ В.І. Екологічна безпека: стан та перспективи законодавчого урегулювання	3
БАЛЮК Г.І. Засади еколого-правової освіти на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка	4
ГЕТЬМАН А.П. Право на безпечне довкілля як новація в охороні навколишнього природного середовища	8
СРМОЛЕНКО В. М. Питання предмету природоресурсного права	12
КАРАКАШ І.І. Особливості викладання курсу «Екологічне право України» у вищих юридичних навчальних закладах	14
КОВАЛЬЧУК Т.Г. Викладання земельно-правових дисциплін в Київському університеті імені Тараса Шевченка: історія та сьогодення	16
СЕМЧИК В.І. Зміна цільового призначення земель сільськогосподарського призначення	20
СТАТІВКА А.М. Про деякі концептуальні питання у земельному законодавстві України	22
УРКЕВИЧ В.Ю. Використання земельних ділянок при ліквідації сільськогосподарських підприємств: правові питання	23
ШАХРАЙ І.С. Развитие концессии как основания права сельскохозяйственного природопользования	25
ШИЛОВА Н. П. Правовые проблемы использования сельскохозяйственных угодий в субъектах РФ (на примере вологодской области)	27
ШУЛЬГА М.В. Еколого-правова складова професійної підготовки правників	29

Право на безпечне довкілля як новація в охороні навколишнього природного середовища

Право на безпечне довкілля належить до одного із фундаментальних прав людини і громадянина. В системі особистих, соціально-економічних, політичних прав людини, передбачених Конституцією України, це право посідає одне із головних місць. В українському конституційному будівництві воно передбачено вперше. Довгий час правова доктрина, яка вивчала проблеми охорони навколишнього природного середовища не розглядала право на безпечне (здорове, сприятливе) довкілля як складову цього процесу. Правові заходи з охорони природи залишали поза увагою природне право людини на існування в безпечному (здоровому, сприятливому) навколишньому природному середовищі. Про це свідчить аналіз становлення та розвитку радянського і українського законодавства про охорону природи та наукової літератури, яка йому передувала та супроводжувала.

В 50-х – 60-х роках ХХ ст. в союзних республіках колишнього СРСР були прийняті комплексні закони про охорону природи. Зокрема, Закон «Про охорону природи УРСР» було прийнято 30 червня 1960 р. Відповідно до ст. 1 цього закону, охорона природи полягає в збереженні, раціональному використанні, розширеному відтворенні та розвитку всіх її багатств. Державній охороні і регулюванню використання на території УРСР підлягали: земля, надра, водні ресурси, ліси, пожезахисні і водоохоронні лісополоси, зелені насадження, типові ландшафти, курортні місцевості, рідкісні і визначні природні об'єкти, державні заповідники і заказники, тваринний світ, атмосферне повітря та інші природні багатства, що знаходяться в господарському обігу, так і ті, що не експлуатуються.

Таким чином, закон не передбачав право людини на існування у безпечних (здорових, сприятливих) умовах природи. Взагалі закон не мав за мету створення безпечних (здорових, сприятливих) умов перебування людини у природному середовищі, оскільки його норми були направлені на охорону різноманітних об'єктів природи, а не захист людини у цій природі.

Наукові дослідження проблем правової охорони природи того часу теж залишали поза своєю увагою питання про гідні умови перебування людини у навколишньому середовищі. Низка наукових праць, які з'явилися після прийняття законів про охорону природи, були направлені на дослідження цих законів, їх сутності та змісту, обґрунтування нових правових форм охорони природи, появи природоохоронного законодавства, розробки та прийняття кодифікованих законодавчих актів – Основ, Законів про охорону природи або природоохоронних кодексів. Але наукова думка ще не торкалася питань охорони людини у навколишньому середовищі, її безпечного існування серед об'єктів природи, які охороняються законодавством.

Зокрема, в 1961 р. з'являється наукове видання О.С. Колбасова «Охорона природи за радянським законодавством», яке мало за мету аналіз прийнятих законів про охорону природи. Автор формулює поняття «охорона природи» та «правове забезпечення охорони природи». На його думку охорона природи – це сукупність заходів, направлених на організацію раціонального використання природи, захист, відтворення і примноження її багатств. Правове забезпечення охорони природи розглядалося як законодавче визначення підстав і умов користування природними благами з урахуванням їх збереження і відновлення, а також встановлення юридичної відповідальності за порушення правопорядку, передбаченого з метою охорони природи².

Наукові дослідження проблем охорони природи були продовжені вченими-правознавцями в окремих союзних республіках. Так, за думкою українського науковця, В.Л. Мунтяна, охорона природи має своїм завданням: а) збереження в недоторканому вигляді заповідників, типових ландшафтів, пам'яток природи, природних районів і факторів, що сприяють захисту ґрунтів від ерозії, підтримують водний режим, тощо; б) раціональне, планове і комплексне використання природних ресурсів з метою попередження їх виснаження і підтримання здатності природи до самовідновлення; в) розширене відтворення і розвитку всіх природних багатств; г) захист середовища, що оточує людину, від суцання. Під правовою охороною природи розумілася встановлена законом система заходів, спрямованих на організацію охорони природи, раціональне використання та розвиток всіх її багатств³. Інший відомий науковець А.Є. Єренов під правовою охороною природи розумів сукупність правових норм, направлених на примноження природних ресурсів з метою розвитку народного господарства і задоволення зростаючих матеріальних та культурних потреб радянських людей, на підтримку відповідного природного середовища, що оточує людину⁴. С.Б. Байсалов вважав, що зміст правової охорони природи складає сукупність тих юридичних постанов, норм і положень, за допомогою та шляхом яких забезпечується екологічна рівновага⁵.

Лише на початку 70-х років ХХ ст. ставиться питання про право людини на гідне існування у навколишньому природному середовищі.

Вперше в радянській юридичній літературі право на сприятливе довкілля, з огляду на правову охорону навколишнього природного середовища, було запропоновано та введено в науковий обіг О.С. Колбасовим. Досліджуючи питання про право людини на безпечний стан навколишнього природного середовища та його конституційне забезпечення, він зазначив, що кожна людина має потребу в чистому повітрі, прісній доброякісній воді, сонячній енергії, цілому комплексі сприятливих для людського організму елементів навколишнього середовища. За думкою автора цієї тези, право людини на сприятливий стан навколишнього природного середовища не знайшло в

² Колбасов О.С. Охрана природы по советскому законодательству. – М., Юр. л-ра, 1961. – С. 76.

³ Мунтян В.Л. Правовая охрана природы УРСР. – К. Вид. «Вища школа». – 1973. – С. 18-19.

⁴ Єренов А.Е. Проблемы правовой охраны природы // Известия АН Казахской ССР. Сер. общ. наук. – 1974. – № 3. – С. 84.

⁵ Байсалов С.Б. К вопросу о понятии природоохранного права // Юридич. науки. Казахский госуниверситет. – Алма-Ата, 1976. – Вып. 6. – С. 170.

достатній мірі свого повного позитивного правового закріплення ні в міжнародних правових документах, ні в законодавстві окремих держав⁶.

Продовжуючи дослідження цього правового явища в юридичній літературі було запропоновано інший підхід до розуміння зазначеного права та його термінологічного позначення. Зокрема, аналізуючи поняття та зміст права природокористування, В.В Петров приходить до висновку, що право загального прорордокористування – це гарантована законом для всіх громадян можливість користуватися чистим, **здоровим** навколишнім природним середовищем. Гарантіями забезпечення цього права є обов'язки, що покладаються законом на підприємства, установи, організації по оздоровленню, покращенню навколишнього середовища, створенню оптимальних умов, необхідних людині для його життя, здоров'я, праці і відпочинку.⁷ За думкою В.П. Балезіна, право на **безпечне** (сприятливе) навколишнє природне середовище, як особливий інститут природоохоронного права, становить собою сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини по користуванню природних ресурсів у нематеріальній сфері.⁸

Таким чином, наукова думка, яка вивчала особливості правового забезпечення охорони навколишнього природного середовища, поставила питання про існування не лише «де-факто», але і «де-юре» права людини на безпечне, здорове, сприятливе довкілля. Законодавство про охорону навколишнього природного середовища на цей запит відгукнулося не відразу. Довгий час в юридичній літературі продовжувалися дискусії стосовно змісту, назви, механізму реалізації, правового забезпечення цього права.

Досліджуючи питання конституційного забезпечення охорони природи, Г.М. Полянська та В.Г. Емельянова стверджували, що всі громадяни мають право на таке велике благо, як здорове навколишнє природне середовище. Але це право не є безмежним. Громадяни змушені миритися з існуючими обмеженнями прав на здорове навколишнє природне середовище, терпіти забруднення природи внаслідок промислових скидів і викидів, якщо вони здійснюються в межах гранично допустимих концентрацій тощо.⁹

За думкою О.К. Голіченкова, захист навколишнього природного середовища характеризується не тільки як екологічне, але й економічне та соціальне явище. Він пов'язаний з найважливішим соціальним завданням, яким є турбота про здоров'я людей¹⁰. Зазначену позицію підтримала Г.М. Шеварнадзе, яка стверджувала про необхідність забезпечення громадян правом на здорове навколишнє природне середовище.¹¹ На переконання М.І. Васильєвої здорове навколишнє природне середовище характеризується

⁶ Колбасов О.С. Экология: политика – право. – М. Изд. Наука. – 1976. – С. 78, 80.

⁷ Петров В.В. Правовая охрана природы в СССР. – М. Юр д-ра. – 1984. – С. 92-93.

⁸ Балезин В.П. Право природопользования в СССР//Научно-технический прогресс и правовая охрана природы/Под ред. В.В. Петрова. – М., 1978. – С. 44.

⁹ Полянская Г.Н., Емельянова В.Г. Конституция СССР и вопросы правовой охраны природы//Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды ВНИИСЗ. – М., 1979. – С. 21, 23.

¹⁰ Голыченков А.К. Государственный санитарный надзор по защите окружающей природной среды. Автор. дис. канд. юрид. наук. – М., 1980. – С. 9.

¹¹ Шеварнадзе Г.Н. Охрана права граждан СССР на здоровую окружающую среду// Вестник МГУ. Серия 11. Право. – 1985. – № 6. – С. 22.

таким станом, компоненти якого відповідають санітарно-гігієнічним стандартом.¹² В своїх подальших наукових роботах вона дійшла до висновку про відсутність всіх підстав для спору про терміни стосовно права громадян на здорове або сприятливе навколишнє природне середовище, оскільки зазначені терміни є тотожними.¹³

За думкою Ю.С. Шемшученка, безпечне навколишнє природне середовище характеризується не тільки ознаками здорового (незабрудненого), а й ресурсоємкого, екологічно стійкого, естетично багатого та різноманітного життєвого середовища людини. В такому комплексі всі елементи є важливими, оскільки з ними пов'язане оптимальне задоволення багатьох потреб людей і суспільного виробництва. Тому концепція безпечного довкілля, за думкою автора наведеної точки зору, уявляється більш ємкою за змістом в порівнянні з концепцією здорового навколишнього природного середовища.¹⁴ Але у своїх наступних наукових дослідженнях Ю.С. Шемшученко ототожнив поняття «безпечне» і «здорове» навколишнє природне середовище.¹⁵

Спроба підвести ризку навколо дискусій щодо термінологічного визначення якості стану навколишнього природного середовища та юридично закріпити це право була зроблена в Декларації прав і свобод людини і громадянина, прийнятій 3-тм народних депутатів СРСР. В ст. 29 Декларації було проголошено, що людина має право на сприятливе навколишнє середовище та на відшкодування збитків, завданих його здоров'ю або майну екологічними правопорушеннями.¹⁶

Разом з тим, законодавство про охорону навколишнього природного середовища України не погодилося на запозичення запропонованого радянським законодавством термінологічного визначення «сприятливе навколишнє середовище» і ввело в законодавчий обіг поняття «безпечне навколишнє природне середовище». Вперше, право на безпечне для життя і здоров'я громадян України навколишнє природне середовище було зафіксовано в Законі України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища».

Прийнята в 1996 р. Конституція України, яка символізувала створення міцного законодавчого фундаменту для розбудови суверенної, демократичної, правової держави, передбачила одне з найважливіших екологічних прав людини – право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50 Конституції України).

Таким чином, чинне законодавство та правова доктрина розглядають право на безпечне довкілля як важливу складову правової охорони навколишнього природного середовища, де останню не можливо уявити без відповідних заходів та механізмів реалізації права людини на гідне існування в оточуючому її природному середовищі.

¹² Васильєва М.И. Право граждан СССР на здоровую окружающую среду. Автор. дис. канд. юрид. наук. – М., 1990. – С. 10.

¹³ Васильєва М.И. Публичные интересы в экологическом праве. – М., 2003. – С. 99.

¹⁴ Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. – К., 1989. – С. 22.

¹⁵ Шемшученко Ю.С. Людина та її право на безпечне (здорове) навколишнє середовище// Гос-во и право. – 1993. – № 10. – С. 121.

¹⁶ Ведомости ВС СССР. – 1991. – № 37. – Ст. 1083.